תנ״ך · אחרונים · מצודת דוד · נביאים

מצודת דוד על יהושע

רבי דוד אלטשולר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מצודת דוד על יהושע

רבי דוד אלטשולר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מצודת-דוד-על-יהושע/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 5
פרק ג 7
פרק ד 9
פרק ה 10
פרק ו 11
פרק ז 13
פרק ח 16
פרק ט 18
פרק י 20
פרק יא 22
פרק יב 23
פרק יג 24
פרק יד 25
פרק טו 27
פרק טז 31
פרק יז 33
פרק יח 35
פרק יט 38
פרק כ 42
פרק כא 43
פרק כב 44
פרק כג 47
פרק כד 49

פרק א

פסוק א
ויהי. באה הוי"ו להוסיף ולחבר למה שהשלימה התורה בספור מיתת משה, ואמר שאחרי זה אמר ה' אל יהושע וכו':

פסוק ב
משה עבדי מת. רצה לומר, אילו היה עדיין חי, לא יכולתם לעבור את הירדן כי עליו נגזר לבל יעבור:

ועתה. הואיל והוא מת, קום עבור וכו':

פסוק ג
בו. מוסב על תחלת המקרא, על כל מקום:

פסוק ד
מבוא השמש. שהוא ברוח מבוא השמש:

פסוק ה
לא יתיצב. רצה לומר לא יתגבר להיות נצב הקומה:

לא ארפך. לא אתן לך רפיון ממני:

פסוק ו
חזק ואמץ. בהנהגת העם כראוי:

פסוק ז
רק וגו'. כי לולא זאת, לא תועיל כלום בהנהגת העם כראוי:

למען. בעבור שמירת התורה תשכיל:

פסוק ח
הזה. האמור במקרא שלפניו (פסוק ז) אשר צוך משה:

למען תשמור. כי כשימוש מפיך, פן תשכח מה:

כי אז. כשתשמור לעשות וגו', אז תצליח:

פסוק ט
צויתיך. אני מצוה לך חזק במלחמה מול האויב ואל תירא:

כי עמך ה' וגו'. ולא אמר 'כי עמך אני', אף שה' היה המדבר, ודוגמתו (שמואל א יב יא) וישלח כו' ואת שמואל, והמדבר היה שמואל:

פסוק יא
וצוו וכו'. אף כי נאמר קודם שילוח המרגלים, מכל מקום על כרחך הצווי היה אחרי זה, כי ביום שהלכו המרגלים לנו ביריחו, ובהר התעכבו ג' ימים ובחזירתם לנו במקומם, וביום שאחריו לנו אצל הירדן, וממחרת עברו הירדן:
הכינו. עם כי עדיין אכלו את המן, מכל מקום היה בידם מפרי האדמה, ממה שהביאו להם תגרי הגוים, ואת זה צום להכין:

פסוק יג
זכור. עליכם לזכור:
מניח. נותן לכם מקום מנוחה, בתת לכם הארץ הזאת שבעבר הזה:

פסוק טו
עד אשר יניח. עד אשר יתן ה' מקום מנוחה גם להם:
וירשתם. רצה לומר, אז תאחזו בה מבלי מערער הואיל ותקיימו התנאי:
מזרח השמש. בעבר המזרחי:

פסוק יז
רק וכו'. רצה לומר, לא נשמע אליך רק כשיהיה ה' עמך וכו', אבל לא בזולת זה:

פסוק יח
רק חזק. לענוש המורדים ולא למחול על כבודך:

פרק ב

פסוק א
מרגלים חרש מחפשים מחשבות הבריות, אם נמס לבבם:
לאמר. רצה לומר: וכה אמר:

פסוק ד
ותצפנו. כל אחד במקום מיוחד, כי יותר נוח להטמין אחד אחד:
האנשים. אשר תשאלו עליהם:
ולא ידעתי. בעת בואם:

פסוק ה
ויהי השער. רצה לומר, בעת בוא זמן סגירת שער העיר, כאשר חשך היום:
כי תשיגום. היות זה מקרוב יצאו:

פסוק ו
ותטמנם. הוסיפה להטמינם במקום יותר נסתר:
בפשתי העץ. בפשתים שהם עדיין בתוך העץ, והם הקנים של פשתן:
הערוכות. בכדי שלא ירגישו שיש מי טמון שם:

פסוק ז
אחריהם. כן חשבו הרודפים לפי דעתם:
סגרו. לפי שרצו לבקשם עוד בעיר, לזה סגרו שומרי השער את השער, שלא יצאו מעתה:

פסוק ח
והמה. המרגלים:

פסוק ט
וכי נפלה וכו'. ולא נעצר כח להלחם בכם:

פסוק יא
ולא קמה וכו'. רצה לומר, כל איש רוחו נמוכה ושפלה:
הוא אלהים. אם כן היכולת בידו על כולם:

פסוק יב
ועתה. הואיל והדבר ברור:
חסד. היות כי עדיין לא עשיתם לי טובה מאומה:
ועשיתם וכו'. לזה גם אתם עשו חסד עם בית אבי מבלי הקדמת טובה מהם:
אות אמת. סימן אמיתי, למען ידעו כל ישראל לבל ישלחו בנו יד:

פסוק יד
נפשנו וכו'. אם מי ירצה לשלוח בכם יד, נמסור עצמנו למיתה בכדי להציל אתכם:
את דברנו זה. את האות שאת מבקשת ונתנה לך, כי אם תגידי לגלות האות, הרבה יעשוהו להציל עצמם:
חסד ואמת. היות את עשית עמנו חסד אבל צפית לתשלום גמול, אבל אנו נעשה עמך חסד של אמת מבלי תקות תשלום גמול:

פסוק טו
בעד החלון. כי שערי העיר סגרו:
בקיר החומה. פני החלון אל מחוץ לחומה:

פסוק טז
פן יפגעו. כשתלכו עתה לדרכיכם, פן יפגשו בכם הרודפים בשובם:

שמה. בההר:

פסוק יז
נקיים. רצה לומר, רוצים אנחנו להיות נקיים מעון בטול שבועה, ולזה נפרש הדבר היטב:

פסוק יח
אנחנו באים. רצה לומר, בעת נבוא בארץ:
הזה. אשר הורדתנו בו:
תקשרי. להיות לאות וסימן:
בו. מוסב על החלון ורצה לומר, דרך בו:

פסוק יט
דמו בראשו. רצה לומר, עון מיתתו על עצמו כי פשע בנפשו:
ואנחנו נקים. כי לא היה מהאפשר לשומרו מן המיתה:

פסוק כ
זה. הסימן והאות הזה:

פסוק כא
כן הוא. רצה לומר, זהו הדרך הנכון:
ותשלחם. לפי שהלכו אל ההר בעצתה, אמר ותשלחם:
ותקשור. בעת שבאו ישראל בארץ:

פסוק כד
כי נתן. במקרא שלפניו נאמר שספרו המוצאות אותם, וכאשר תמו לספר, אמרו הנה תכלית הדבר הוא כי נתן ה' וכו':

פרק ג

פסוק א
שם. אצל הירדן:

פסוק ב
שלשת ימים. וכמו שנאמר (לעיל א יא) בעוד שלשת ימים כו':

פסוק ג
ארון ברית ה'. הארון שבו הלוחות שכרת ה' ברית עם ישראל בעת אשר נתנם:
ואתם. ואז אתם תסעו:

פסוק ד
וביניו. ובין הארון:
כאלפים. אלפים מצומצמים, שנאמר במדה, והכ"ף באה לאמיתת הדבר, וכן (בראשית כה לא) מכרה כיום:
למען וכו'. מוסב למקרא שלפניו, לומר לכו אחר הארון למען תדעון הדרך כי לא עברתם בה מעולם:

פסוק ה
כי מחר וכו' נפלאות. ולזה מהראוי להיות אז קדושים וטהורים מטומאה:

פסוק ז
אשר ידעון. על ידי הנפלאות אשר אעשה על ידך:

פסוק ח
עד קצה. בקצהו המערבי:
בירדן תעמודו. ולא תצאו מיד אל החרבה:

פסוק י
בזאת. בהפלא שהולך ומפרש:

פסוק יא
אדון וכו'. רצה לומר, של אדון וכו':

פסוק יב
קחו לכם. להיות הם במקום כולכם לעמוד קרוב לארון, ויראו הם כי כאשר ינוחו כפות רגלי הכהנים מיד יכרתו המים:

פסוק יג
והיה כנוח. מוסב למעלה, לומר שהמה יראו כאשר ינוחו כפות רגלי הכהנים מיד יכרתון המים היורדים עתה מלמעלה וילכו להם:
ויעמדו. המים אשר יבואו לאחר זה אל מקום הכריתה, יעמדו שם נד אחד:

פסוק טו
בקצה המים. בעבר המזרחי:
והירדן מלא. בא להגדיל הנס ולומר אף שמי הירדן מרובים הם, שאפילו בכל ימי קציר שדרך מי הנהרות להתמעט היה הוא מלא על כל שפתיו:

פסוק טז
ויעמדו. מוסב למעלה (פסוק טז), לומר, הנה עם כל רבוי המים, עמדו היורדים מלמעלה אחר הכריתה וקמו נד אחד:
הרחק מאוד. הנד ההוא היה רחוק מאוד מהעיר ששמה אדם, העומדת בצד צרתן:
והיורדים. המים שירדו קודם הכריתה לצד ים הערבה, והוא ים המלח:
תמו נכרתו. המים ההם תמו ממקומם ונכרתו והלכו להם, ונשאר המקום חורב ויובש:

פסוק יז
ויעמדו. לא יצאו מיד מן הירדן, רק עמדו בעבר המערבי עד עברו כולם, וכאשר צוה:
הכן. רצה לומר, עמדו מוכן ומתוקן דרך קבע, עד עברו כולם:

פרק ד

פסוק ג
מתוך הירדן. צוה להם לחזור אל קצה הירדן אחר שיצאו ממנו:
ממצב. ממקום שהכהנים נצבים מוכן ומתוקן, כי נשאו רגליהם ולקחו האבנים אשר תחתיהם:

פסוק ד
אשר הכין. לעמוד קרוב לארון, לראות אשר מיד כנוח רגלי הכהנים יכרתו המים, כמו שכתוב למעלה (ג יג)

פסוק ה
אל תוך הירדן. כי כבר יצאו ממנו, כאמור (פסוק א)

פסוק ו
אות. סימן לזכרון:
מחר. רצה לומר, לאחר זמן:

פסוק ט
ושתים וכו'. אלו היו אחרים (סוטה לה ב) עד היום הזה רצה לומר, עד עולם, כי כל קורא הפסוק הזה בזמנו, אומר עד היום הזה, והוא כלל גדול בדברי הנביאים:

פסוק י
לדבר אל העם. אמרו רבותינו זכרונם לברכה (סוטה לד א) שהשם צוה לו לדבר אל העם לאמר, דעו שאתם עוברים את הירדן בחרבה על מנת לגרש כל יושבי הארץ, והדבר ההוא בעצמו צוה לו משה:

וימהרו. בעבור כבוד הארון, שעמד עד עברם:

פסוק יא
ויעבור ארון ה'. אחר שצוה יהושע להכהנים לעלות מן הירדן, כמו שכתוב למטה (ג ו) אז עבר הארון ללכת לפני העם:

פסוק יג
לפני ה'. רצה לומר, בשליחותו של מקום:

פסוק כד
למען יראתם. כמו ולמען יראתם, ותחסר הוי"ו, וכמוהו רבים:

פרק ה

פסוק א
ולא היה וכו'. אמר בדרך הפלגה וגוזמא, כאלו הלך מעמם רוח החיוני לגודל הפחד:

פסוק ב
ושוב מול וכו' שנית. אמר 'שנית', כי גם בליל צאתם ממצרים נמולו כל ישראל יחד, כן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (במדבר רבה יא ו):

פסוק ג
אל גבעת. בגבעת הערלות, ונקרא שם המקום על שם המאורע:

פסוק ד
וזה הדבר. רצה לומר, זה היה הסיבה אשר יהושע לבד מל את כל העם, ולא מלו אז זה את זה, כי איך יתכן שלא ימצא בהם מי יודע למול:
כל העם. רצה לומר, כי כל העם היוצא ממצרים, שהיו נמולים וראוים למול, הלא הם מתו במדבר, ואינם למול לזולתם:

פסוק ה
כי מולים היו. רצה לומר, כי לבד העם היוצאים היו נמולים, אבל לא הילודים במדבר ולא היו הם אם כן ראוים למול:

פסוק ו
עד תום וכו'. ואם כן, לא היה מי מהנמולים להיות ראוי והגון למול זולתו:
אשר נשבע. אשר בעבור זה נשבע ה' להם לבלתי וכו':

פסוק ז
הקים תחתם. אשר הקים תחתם:

אותם מל יהושע. ולא נמולו עד אז כי ערלים היו עד הזמן ההוא, כי היוצאים ממצרים לא מלו בניהם בהיותם בדרך, ולא היו אם כן נמולים להיות הגון וראוי להמול זולת יהושע:

פסוק ט

היום גלותי. עתה העברתי מעליכם מה שהיו המצרים מחרפים לאמר, הלא הם ערלים כמונו, וחרפה יחשב לישראל, כמו שכתוב (בראשית לד יב) כי חרפה היא לנו:

פסוק י

בערב. אחר חצות היום קרוי ערב, כי אז נוטה החמה לבית מערב:

פסוק יא

ממחרת הפסח. ממחרת יום א' של פסח, שהוא זמן הקרבת העומר, וקרבו העומר, והדר אכלו:

פסוק יב

וישבות המן. אף כי מיום מיתת משה בשבעה באדר פסק המן מלירד, מכל מקום היו נזונים בנס ממן שבכליהם, ובאכלם מעבור הארץ לא מצאו עוד:

ויאכלו. התחילו לאכול:

פסוק יג

ביריחו. רצה לומר, בגבול יריחו:

הלנו. בה"א השאלה, לומר אם באת לעזור לנו מול האויב, או לעזור להאויב:

פסוק יד

ויאמר לא. רצה לומר, לא באתי לעזור לאויבי ישראל, כי אני שר של ישראל הקרואים צבא ה', ומה שלא ראיתני עד הנה, הוא בעבור כי עתה באתי, ולא מאז:

מה אדוני מדבר. רצה לומר דבר דבריך והנני לקיימם כהעבד המקיים דברי האדון:

פסוק טו

קדש הוא. ומהראוי לעמוד עליה יחף:

פרק ו

פסוק א

סגרת ומסגרת. רצה לומר, מעולם היתה סגורה בדלתים ובריח, ועתה הוסיפו לסגרה עוד מפני ישראל, ולא הניחו מי לצאת ממנה או לבא בה, שלא יודע מבואות העיר:

פסוק ב

גבורי החיל. רצה לומר, עם שהם גבורי חיל:

פסוק ג
כה תעשה. להקיף פעם אחת ביום:

פסוק ד
יתקעו. בכל יום בעת יקיפו:

פסוק ה
את קול. רצה לומר, הקול ההוא המאריך בתקיעה נמשכת:
איש נגדו. לא יצטרכו להקיף ולעלות בה, כי כל החומה תפול:

פסוק ח
ויהי כאמור. רצה לומר, כן עשו, כאשר אמר יהושע אל העם ושבעה כו':

פסוק ט
תקעי השופרות. חוזר על הכהנים:
הלוך ותקוע. רצונו לומר לא עמדו הכהנים בעת תקיעה, כי אם הלכו ותקעו:

פסוק יב
וישכם. ביום השני:

פסוק יג
הלוך ותקעו. כפל הדבר לומר שלא פסקו מלתקוע:

פסוק טו
כעלות השחר. להיות הזמן מספיק להקיף שבע פעמים:
רק וכו'. ולזה הוצרכו להשכים אז יותר משאר הימים:

פסוק טז
תקעו. רצה לומר, תקיעה נמשכת וארוכה:

פסוק יז
חרם. לאבדון וכריתה:
היא וכו. רצה לומר, העיר עצמה ומה שבה מהדברים שאינם ראוים להביא לאוצר ה':
לה'. רצה לומר, לשם ה' ולכבודו:

פסוק יח
שמרו. את עצמכם וזולתכם מלקחת מה מן החרם:
פן תחרימו ולקחתם וכו'. פן תכריתו את ישראל במה שתקחו מן החרם כי כולם יאבדו, וזהו ושמתם וכו':

פסוק יט
וכל כסף כו'. שהם הדברים הראוים לאוצר ה':

פסוק כ
וירע העם. וחוזר ומפרש כשמוע העם קול השופר, כשהיא מארכת בתקיעה, אז הריעו:

פסוק כו
וישבע. הארור תקרא שבועה:
בבכורו ייסדנה. כאשר יניח היסוד, ימות בכור בניו, ויתרם ימותו במשך זמן הבנין וכשיעמיד דלתים, ימות צעיר בניו, ויתמו אם כן כולם:

פרק ז

פסוק א
וימעלו וכו'. על שלא שמרו זה את זה מעלה עליהם הכתוב כאלו כולם מעלו:

פסוק ג
אל יעל. רצה לומר, אין צורך בכולם:

פסוק ז
ולו הואלנו. הלואי והיינו רוצים מאז לשבת בעבר הירדן המזרחי ולא לעבור את הירדן, ולא היתה באה עלינו הצרה הזאת:

פסוק ח
מה אומר. אחר שהרגיש בעצמו שהרבה אמרים מול מעשה ה', חזר ואמר: מה אומר אם לא כדבר הזה, הואיל וישראל הפך עורף בנוסם, ואצעק מכאב לב:

פסוק ט
וישמעו. אשר האויב ירדפם:
ומה תעשה לשמך. לבל יחולל, באמרם מבלי יכולת ה' נאבדו:

פסוק י
למה זה וכו'. רצה לומר, אין צורך בתפלה כי אם לבער עובר החרם:

פסוק יא
חטא ישראל. אף שאיש אחד חטא, מכל מקום, על שלא שמרו זה את זה, מעלה עליהם הכתוב כאלו כולם חטאו:
וגם עברו את בריתי. בא להגדיל מעשה הנבלה ההיא, לומר: הלא אף אם יחטא איש לאיש לא ינקה, והמה אף כי לא חששו ועברו בריתי שעברו על החרם שהיא כשבועה:

וגם לקחו. רצה לומר, אף העובר אחת משאר מצות ה' ענש יענש, והמה גם לקחו מחרמי גבוה, חלק ה':

וגם גנבו. אלו לקחו לעין כל, היו על כל פנים משוים כבוד המקום לכבוד בשר ודם, אבל המה גנבו להשמר מבני אדם, ומה' לא יראו:

וגם כחשו. הן לא יבוזו לגנב אם ישוב וניחם ומודה בה ומחזירה, אבל המה גם כחשו:

וגם שמו בכליהם. רצה לומר, (משלי ו ל) לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב, אבל המה גם שמו בכליהם להיות שמור לאוצר, לא להוציא לשבור רעבון נפש, ואם כן מעשה הנבלה ההיא כפולה ומוכפלת:

פסוק יב

כי היו לחרם. רצה לומר, היו מסייעים לעובר החרם במה שהעלימו עין, ולא שמרו זה את זה:

החרם. העובר החרם:

פסוק יג

התקדשו. לחלוף לפני הארון, לדעת בשלמי הרעה הזאת:

פסוק יד

ונקרבתם. מול הארון:

לשבטיכם. כל שבט לבד:

ילכדנו ה'. להיות נלכד לפני הארון לבל יוכל לזוז ממקומו לפי שעה:

יקרב למשפחות. אחר יזיזו ממקומם יקרבו שוב למשפחות:

לבתים. כי המשפחה תחולק עוד לבתי אבות:

לגברים. לאנשים יחידים:

פסוק טו

הנלכד בחרם. הנלכד לפני הארון, בעבור שמעל בחרם:

פסוק יז

משפחת יהודה. גם השבט נקרא משפחה:

לגברים. איש איש ראש לבית אב:

וילכד זבדי. הוא היה הראש לבית האב:

פסוק יח

לגברים. לאנשים יחידים:

פסוק יט
כבוד לה'. כי כאשר יראו שבדין נלכדת, יהיה כבוד לה':
ותן לו תודה. חן הודאה שאמת הדבר שמעלת בחרם:
מה עשית. רצה לומר, מה הם הדברים אשר לקחת מן החרם:

פסוק כ
וכזאת עשיתי. אמרו רבותינו זכרונם לברכה (סנהדרין מב ב): שאמר עשיתי עוד, וכדומה לזה במלחמת הכנעני ובמלחמת מדין, כי גם במלחמת הכנעני נאמר (במדבר כא ב) והחרמתי את עריהם, ובמדין גם כן נתנו הזהב קדש לה':

פסוק כא
והנם. האדרת ולשון הזהב:
תחתיה. תחת האדרת:

פסוק כב
וירוצו. לבל יקחום קרובי עכן לכסות על קלונם:

פסוק כג
ויצקם. רצה לומר, פזרם לפני הארון למען יראו הכל שאמת הדבר:

פסוק כד
עמו. הלכו עם יהושע:
ויעלו. עם כי הלכו לעמק, אמר 'ויעלו', כי טרם בואם להעמק, עלו דרך הר אל העמק הנקרא 'עמק עכור' על שם המאורע:

פסוק כה
מה עכרתנו. רצה לומר, מה מאוד עכרתנו, ולזה יעכרך ה':
ויסקלו אותם. בניו ובנותיו ושורו וכו' (ויתכן לפי שבניו ובנותיו ידעו מזה כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (סנהדרין מד א) ולא גלו הדבר, לכן נסקלו גם הם, אולם רבותינו זכרונם לברכה לא אמרו כן):
וישרפו אותם. האדרת והלשון והאהל וכו':

פסוק כו
עליו. על קברו:
עד היום הזה. רצה לומר, עד עולם עומד הוא בגדלו:
על כן וכו' עד היום הזה. רצה לומר, עדיין שמו עליו:

פרק ח

פסוק א
אל תירא. לפי שכבר נפלו בזה המקום, היה ירא לגשת עוד, לזה אמר לו 'אל תירא':
כל עם. צוה לעשות כל ההכנות והתחבולות האלו להטעות הגוים למען יחשבו שכל נצחונם הוא בעבור רוב העם והתחבולות ולא יד ה' עשתה זאת, ועל זה יאספו כולם יחד להיות גם המה עם רב ולהמתיק עצה ותחבולות ברוב יועצים, ובזה יהיה טובה לישראל כי את כולם יכו כאחד מבלי יצטרכו ללכת מעיר לעיר להכות בם:

פסוק ב
מאחריה. לא מן העבר אשר תבואו אליה:

פסוק ד
נכונים. ללכת מהר, בעת המצטרך:

פסוק ה
ונסנו. בכדי להטעותם:

פסוק ו
ויצאו. ואז יצאו לרדוף אחרינו:
עד התיקנו. רצה לומר, המנוסה תועיל עד אשר נעתק אותם מן העיר לרדוף אחרינו, כי יאמרו שבאמת בעבור הפחד, נסים הם כאשר במלחמה הראשונה:
ונסנו. ונוסיף לנוס עוד להרחיקם מן העיר:

פסוק ז
מהאורב. מהמקום שתהיו אורבים:
את העיר. את הנשארים בעיר:

פסוק ח
כדבר ה'. שצוה לשרפה כמו שכתוב למעלה (פסוק ב) ועשית לה כאשר עשית ליריחו:
ראו צויתי. רצה לומר, הזהרו ואל תמרו פי:

פסוק י
ויפקוד. השגיח בהם אם המה מוכנים למלחמה:

פסוק יב
וישם אותם אורב. שם עוד אורב אחד, יותר קרוב אל העיר:

פסוק יג
וישימו העם. העם עצמם הזמינו למלחמה את המחנה וכו', וגם הזמינו את עקבו והוא האורב:
בתוך העמק. להתקרב אל העיר:

פסוק יד
למועד. לזמן שיצאו במלחמה הראשונה:

פסוק טו
וינגעו. הראו עצמם כאלו היו מנוגעים, רצה לומר, מוכים ונחלשים:

פסוק טז
ויזעקו. נתקבצו מזעקת המאסף:

פסוק יח
נטה בכידון. לעשות סימן להאורב לבא אל העיר:

פסוק כ
אל הרודף. הם אנשי העי, שהיו מתחלה רודפים לישראל:

פסוק כב
ואלה. אנשי האורב:

פסוק כד
ויכו אותה. הנשים והטף:

פסוק לב
משנה תורת משה. ספר 'אלה הדברים' קרוי 'משנה תורה', כי בו נאמר שנית מה שנאמר בארבעת הספרים שלפניה:

פסוק לג
נגד הכהנים הלוים. הכהנים בני לוי אשר עמדו עם הארון באמצע ואמרו הברכה והקללה:
חציו. ששה שבטים:
לברך וכו' בראשונה. (משנה סוטה ז ה) בתחילה פתחו ואמרו: ברוך האיש אשר לא יעשה פסל וכו', ואחר זה אמרו: ארור האיש וכו', וכן כל הארורים:

פסוק לד
קרא. יהושע היה הקורא, כמו שכתוב במקרא שלאחריו:

את כל דבר התורה. וחוזר ומפרש שקרא הברכה והקללה ככל הכתוב בתורה והם פרשת (דברים כ"ח:א') והיה אם שמוע תשמעו וכו' והיה אם לא תשמעו וכו' האמורות בסדר כי תבא, והדומים להם:

פסוק לה

לא היה דבר. מן הברכה והקללה:

אשר צוה. רצה לומר, האמור בתורה:

פרק ט

פסוק א

כשמוע. אשר כבשו את העי ברוב עם ובתחבולה:

פסוק ב

ויתקבצו. להיות גם הם עם רב ויועצים הרבה להתחכם במלחמה עמהם:

פסוק ג

ליריחו ולעי. רצה לומר, שהמה שני דברים הפכים, כי יריחו כבשו בנס, והעי בתחבולות וברוב עם, ולזה הבינו הדבר שבערמה עשו להטעותם, כאמור למעלה (פרק ח):

פסוק ד

ויעשו גם המה בערמה. כמו שעשו ישראל:

ויצטירו. עשו עצמם כשלוחים באים מארץ מרחק, כי שם ציר הונח על השלוח למרחוק וכמו שכתוב (ישעיהו נז ט) ותשלחי ציריך עד מרחוק:

בלים. להטעות את ישראל לחשוב שמרוב מרחק הדרך בלו:

ומצוררים. מקושרים סביבות הבקיעים:

פסוק ה

ומטולאות. כי בעת התיישן המנעלים, יתחלפו בכמה גוונים:

נקודים. כי בהתיישן הלחם, יתעפש, ובו נקודים לבנים וירוקים ושחורים:

פסוק ו

מארץ רחוקה. לא מארץ כנען אשר הוזהרתם (דברים כ טז) בלא תחיה כל נשמה, ולזה כרתו לנו ברית להחיותינו:

פסוק ז

בקרבי. בקרב הארץ הניתן לי והוא ארץ כנען:

פסוק ח
עבדיך אנחנו. כאומר אין לנו עסק עם כל העם הזה, כי הלא לא לכולם נהיה עבדים כי אם לך לבדך, כאומר: ואדוני, הלא ישכיל לדעת שאין אנו מארץ כנען:
מי אתם. מאיזה עם:
ומאין. מאיזה מדינה:

פסוק ט
רחוקה מאוד. ולא יהיה אם כן ניכר לך, לא העם ולא המדינה:
לשם ה'. בעבור פרסום שם ה':

פסוק יא
עבדיכם אנחנו. להעלות את המס:
כרתו לנו ברית. להחיותינו:

פסוק יב
זה לחמנו. אשר תראו בידינו, הנה בהיותו עדיין חם לקחנו אותו צידה לדרך:
הנה יבש. בעבור זמן הרב מגודל מרחק הדרך:

פסוק יג
חדשים. בעת מלואם היו חדשים:

פסוק יד
ויקחו. רצה לומר, לקחו מופת וראייה מיובש צידם והאמינו להם, או לקחו מצידם ואכלו, לקיים ברית ואהבה:

פסוק כ
זאת. רצה לומר, הדבר הזאת להחיות אותם, בעל כרחנו נעשה להם, שלא יקצוף ה' על בטול השבועה:

פסוק כא
ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו. רצה לומר, הנה בעבור השבועה לא תגידו לא יחיו, וכאומר אך נתבונן מה נעשה עמהם בגמול הרמאות:
ויהיו כו'. רצה לומר הגמול היה שהיו חוטבי כו', כאשר גזרו הנשיאים, כי כל העדה שמעו להם:

פסוק כג
ועתה. רצה לומר, עתה בעת המלחמה תהיו ארורים להיות עבדים לכל העדה, אבל לבית ה' תהיו לעולם עבדים ולא יכרת הדבר:

פסוק כו
ויעש להם כן. כמו שאמר הוא להיות עבדים לכל העדה בעת המלחמה, ולבית ה' לעולם:
ולא הרגום. כאשר חשבו בתחלה:

פסוק כז
לעדה ולמזבח וכו' עד היום הזה. רצה לומר, לעדה בעת המלחמה, ולמזבח ה' עד היום הזה:
אל המקום. במקום שיעמוד המזבח שמה יעבדו, אם בשילה, אם בירושלים:

פרק י

פסוק א
ויהיו בקרבם. התחברו עצמם עם ישראל:

פסוק ב
כי עיר גדולה. ועם כל זה לא עצרו כח להלחם, והמסו בזה לב אנשי המלחמה:

פסוק ד
כי השלימה. והרעו לעשות, כי הביאו מורך בלב כל:

פסוק ו
אל תרף ידיך. לעזוב אותנו בידם:

פסוק ט
כל הלילה. למען לא ירגישו ויבא פתאום:

פסוק י
דרך מעלה. בדרך העולה לבית חורון:
עד עזקה. כי ברחו דרך בה, ורדפום והכום בדרך עד עזקה וכו':

פסוק יא
הם במורד. כשהם ירדו במורד ההר:
אבנים. אבני ברד:
עד עזקה. בכל הדרך אשר נסו, ממורד בית חורון עד בואם לעזקה, נפלו עליהם אבני הברד:
רבים. מרובים במספר:

פסוק יב
לה'. בשם ה' וכשליחותו:

ויאמר. הוא הדבור האמור למעלה, ועל שהפסיק בדברים, אמר שוב 'ויאמר':
שמש בגבעון דום. כי בעת ההיא עמד השמש נוכח גבעון, וחשש פן ישקע בעונתו ולא יוכלו לרדוף אחרי האויב באישון הלילה, ולזה אמר להשמש שלא ילך מהלכו, וימתין עוד נוכח גבעון במקום שהוא עומד:
וירח בעמק אילון. כי אז כבר עלתה הירח ועמדה נוכח עמק אילון, ואמר לה שגם היא תמתין במקומה ולא תלך מהלכה, ואולי חשש שאם תלך הירח מהלכה תבוא נוכח השמש במקום עמידתו ותאפיל אור השמש:

פסוק יג

וידום השמש. רצה לומר, כן היה, שעמדו השמש וירח במקומם:
עד יקום. עד אשר השלימו ישראל להתנקם מאויביו:
הלא היא. הדבר ההיא הלא כתובה בהבטחה בספר הישר, והיא התורה, שנאמר בה על אפרים (בראשית מח יט) וזרעו יהיה מלא הגוים, והוא היום הזה שעמדו השמש והירח ליהושע הבא מזרעו, ונתמלא כל העולם שמעו:
ויעמוד השמש. עכשיו מפרש המקום שעמד בה:
בחצי השמים. רצה לומר, לפי הנראה בהאופק ההוא:
ולא אץ לבוא. לא היה ממהר לשקוע, כדרכו מעולם למהר לבית שקיעתו, ללכת בהתמדה מבלי עמידה:
כיום תמים. רצה לומר, נתעכב לעמוד במקום אחד כשעור יום שלם שהוא כ"ד שעות:

פסוק יד

כיום ההוא. להיות בו פלא כזה לשמוע וכו' כאשר שמע בקול יהושע להעמיד השמש והירח:
כי ה'. הפלא הזה נעשה בעבור שה' נלחם לישראל, ובעבורם עשהו:

פסוק טו

וישב יהושע. אחר כל המעשים האמורים במקראות שלאחריו:

פסוק יח

גולו אבנים. לבל יצאו פתאום וינוסו:

פסוק יט

וזנבתם אותם. הרגו ההולכים בסוף המחנה:

פסוק כ

עד תומם. כי הנשארים היו מעט מן המעט וכאלו תמו כולם:

והשרידים שרדו. הנשארים אשר נשארו מהם באו אל ערי המבצר:

פסוק כא
לא חרץ וכו' לאיש. רצה לומר, אפילו לאיש אחד בהיותו יחידי לא חרץ עליו מי לשונו לדבר מאומה רע, כי נפל פחדם על כל:

פסוק כז
עד עצם וכו'. רצה לומר, והמה מונחים שם עד עצם וכו', רצונו לומר עד עולם:

פסוק לז
ואת מלכה. יתכן שהמליכו עליהם מלך אחר, כי למעלה נאמר שיהושע המית מלך חברון:

ואת כל עריה. הערים הסמוכים לה:

פסוק מב
פעם אחת. לפי שהעי לא לכד בפעם אחת לזה אמר שכל אלו לכד בפעם אחת:

פסוק מג
וישב יהושע. היא ההשבה עצמה האמורה למעלה (פסוק טו):

פרק יא

פסוק ג
תחת חרמון. תחת הר חרמון:

בארץ המצפה. הר חרמון היה בארץ המצפה:

פסוק ח
משרפות מים. חריצים שמי הים נקווים בהם, והחמה שורפתן ונעשים מלח:

פסוק י
כי חצור וכו'. ולזה פתח בה תחלה:

פסוק יג
על תלם. רצה לומר, בגבהם, שלא נפלו חומותיהם בעת הכבוש:

פסוק טז
ואת הר ישראל. אשר ישב בו ישראל אבינו, ונקרא על שמו:

פסוק יז
ההר החלק. שהיה נחלק לשנים, אחת הנה ואחת הנה:

העולה. אשר עולה עד שעיר:

פסוק כ
לבלתי היות להם תחנה. מן בני ישראל:
כי למען השמידם. כי חיזק לבבם למען השמידם:

פסוק כא
מן חברון. אף כי כלב הוריש הענקים מחברון ייחס הדבר אל יהושע, לפי שבימיו הוריש, וכל נצחון המלחמה יחשב אל המושל על הצבא:

פסוק כג
כמחלקותם. כפי המחלוקת האמורה למטה:
לשבטיהם. לכל שבט ושבט חלק לבד:

פרק יב

פסוק ב
יבק הנחל. שם מקום סמוך להנחל, והיה מגבול בני עמון:

פסוק ג
והערבה. גם היא היתה ממשלת סיחון:
ומתימן. ומפאת הדרום, משל תחת אשדות הפסגה:

פסוק ד
גבול עוג וכו'. רצה לומר, גם גבול עוג ירשו:

פסוק ה
גבול סיחון. אצל גבול סיחון, כי חצי הגלעד השנית של סיחון היתה:

פסוק ט
מלך יריחו אחד. מוסב על המקרא שלפני פניו (פסוק ז) ואלה מלכי הארץ וכו' מלך יריחו וכו':

פסוק כב
מלך יקנעם לכרמל. יקנעם שם עיר המלוכה, והיתה סמוכה לעיר כרמל ואליה תחשב וכן מלך דור וכו' וכן מלך גוים וכו':

פרק יג

פסוק א
זקן בא בימים. זקן יאמר לשון בני אדם המוחש, הנראה באדם מלובן השער והקמטת הפנים, ולפעמים מקדים לבוא בלא עת, ולזה פירש ואמר בא בימים, כאומר הנה בא בזמנו לפי הימים:
הרבה מאד. ולא תוכל לכבוש הכל בחייך:

פסוק ג
לכנעני תחשב. והלא ארץ הכנעני נתתי לישראל:
והעוים. המה לא מפלשתים:

פסוק ו
אנכי אורישם. אחרי מותך אני אגרשם לפניהם:
הפילה. הטל הגורל ביניהם על מה שכבר כבשו ועל מה שלא כבשו עדיין, וכל שבט יכבוש את חלקו:
כאשר צויתיך. כמו שכתוב (דברים ג כח) וצו את יהושע וכו' הוא ינחיל:

פסוק ז
ועתה חלק. רצה לומר, בתחלה חלק הארץ לתשעה חלקים ומחצה כמנין השבטים הנוחלים, ואחר זה הטל הגורל לדעת איזה חלק למי:

פסוק ח
עמו. רצה לומר לפי שעם חצי השני משבט מנשה לקחו הראובני והגדי חלק נחלתם (ועם שלא הוזכר למעלה החצי השני משבט מנשה, עם כל זה אמר 'עמו' הואיל והזכיר חצי האחד) כאשר נתן להם משה מוסב על לקחו נחלתם, ורצה לומר, מאז, כאשר נתן להם משה. הנחלה. ההיא לקחו אותה ונתרצו בה, ואם כן, הדבר קיים ואין לתת להם עוד בהעבר הזה:

פסוק יד
אשי ה'. קדשי המזבח הניתן לאחר שקרבו מתיריו על האש:
לו. למשה:

פסוק טו
למשפחותם. רצה לומר, לא נתן משה להם ביחד, לשהם עצמם יחלקו ביניהם, רק הוא בעצמו חלק לכל משפחה חלקה:

פסוק יט
בהר העמק. בההר שעמד בתוך העמק:

פסוק כא
יושבי הארץ. מתושבי ארץ סיחון:

פסוק כב
אל חלליהם. עם שאר החללים ודומה להם, ולא היה יכול להציל עצמו בקסמיו:

פסוק כג
וגבול. רצה לומר, גם גבול הירדן, והם הערים הסמוכים לירדן, גם המה לגבול ראובן יחשבו:
למשפחותם. הנחלק לכל משפחה חלק לבד:

פסוק לא
לבני מכיר. חצי הגלעד וכו' נתן לבני מכיר, לא לכולם, כי אם לחצי בני מכיר:

פסוק לב
אלה אשר נחל. אלה השבטים אשר הנחילם משה:

פסוק לג
ה' אלהי וכו'. רצה לומר מותר אשי ה' הוא נחלתם:

פרק יד

פסוק א
ואלה. רצה לומר, אלה הערים האמורים בסוף הענין:

פסוק ב
בגורל נחלתם. בגורל חלק להם נחלתם:

פסוק ג
כי נתן משה. יבאר מדוע חלק יהושע נחלה לתשעת המטות וחצי, ואמר עם כי משה נתן לשני המטות וחצי, וללוים לא נתן נחלה, כי אין לתת להם כאשר צוה ה', ולא נשארו אם כן ראויים לנחלה כי אם שמונת המטות וחצי, עם כל זה הוכרח יהושע לחלק נחלה לתשעת המטות וחצי:

פסוק ד
כי היו. רצה לומר, לפי שבני יוסף נחלקו לשתי מטות, והיו אם כן תשעה וחצי לבד הלוים, אבל ללוים לא נתנו נחלה לא משה ולא יהושע:

לשבת. רצה לומר, לבד לדור בהם, ולא להיות שלהם לגמרי:

פסוק ה
כאשר צוה ה'. שלא לתת נחלה ללוים:
ויחלקו. ביניהם חלקו ולא נתנו ממנה ללוים:

פסוק ו
ויגשו בני יהודה. לעזור לכלב בשאלת בקשתו:
על אודותי וכו'. שנחיה ונבוא אל הארץ ולא נמות במדבר:

פסוק ז
עם לבבי. כי בפיו היה בעצה אחת עם יתר המרגלים, כי פחד מהם, ובבואו לפני משה כחש אותם:

פסוק ח
ואחי. המרגלים כולם המסו לב העם:
מלאתי. השלמתי להחזיק דבר ה':

פסוק ט
אם לא. הוא ענין לשון שבועה, כאלו אמר אם לא יהיה הדבר הזה אזי יהיה עונשו כך וכך, וגזם ולא אמר, וכן (איוב א יא) אם לא על פניך יברכך:
אשר דרכה רגלך בה. זה חברון, שנאמר (במדבר יג כב) ויבא עד חברון, וכלב לבד בא לחברון:

פסוק י
אשר הלך וכו'. במשך השנים האלו:

פסוק יא
עודני היום חזק. לפי שבא לשאול את חברון, חשש פן ישיב יהושע לאמר הלא זקנת ותש כחך, ואיך תכבוש את חברון, לזה אמר עודני חזק כמאז:
ככחי אז. כמו הכח שהיה בי אז, כזה הכח בי היום, הן להלחם בעצמי, הן לצאת ולבוא לפני העם להורותם תכסיסי המלחמה:

פסוק יב
ההר הזה. זה חברון:
ביום ההוא. אשר הלכנו לתור את הארץ:
כי ענקים שם. ומי יעצר כח להלחם בם:
אולי ה' אותי. אולי יהיה ה' עמי, לכבשם ולגרשם, כאשר דבר לתת לי:

פסוק יג
ויברכהו. שיצלח בהלחמו בם:
את חברון. שדה העיר וחצריה, אבל העיר עצמה היתה עיר מקלט, והיא ומגרשיה היו לכהנים כמו שכתוב למטה (פסוק יד):

פסוק יד
על כן. רצה לומר, לא באה לו בחלקו וגורלו בתוך בני משפחתו ושבטו, כי אם בעבור זה באה לחלקו, חוזר ומפרש יען אשר מלא וכו':

פסוק טו
קרית ארבע. קרית איש שהיה שמו ארבע והוא היה אדם הגדול בענקים, ורצה לומר, גם למול ענקים היה נחשב לגדול וגבה הקומה:
והארץ שקטה ממלחמה. כאלו אמר הנה הדבר הזה, עם שנכתב פה אחר כל המלחמות, מכל מקום נהיה הדבר בזמן המלחמה, ולאחר זה שקטה הארץ ממלחמה:

פרק טו

פסוק א
למשפחותם. מה שחלקו למשפחותם, כי יתכן שחלקו לכל משפחה ומשפחה חלק לבד, ולא היו מעורבבים אלה באלה:
אל גבול אדום. לנחול אצל גבול אדום שעמדה בדרומה של ארץ ישראל:
מדבר צין נגבה. רצה לומר, מדבר צין היתה מיצר הדרומי של יהודה, וחוזר ומפרש מקצה תימן, ורצה לומר, לא שהיתה מדבר צין כל אורך מיצר הדרומי, אלא מקצה תימן היתה, וממנה היה מתחיל מיצר הדרומי:

פסוק ב
גבול נגב. מיצר הדרומי ממזרח כלפי המערב:
מקצה ים המלח. אשר עמד במזרחו של ארץ ישראל, ומשם התחיל מדבר צין:
מן הלשון. של הים ההוא:

פסוק ג
ויצא. הגבול ההוא יצא כלפי חוץ להתרחב יותר, ובא אל המקום שהיתה מנגב למעלה עקרבים, אם כן, היתה מעלה עקרבים לפנים מן הגבול וליהודה תחשב (כל מקום שנאמר 'ויצא', רצה לומר, חוט המיצר יצא כלפי חוץ ונתרחב הנחלה ההיא וברוחב ההיא הלכה משם והלאה וכל מקום שנאמר 'ונסבי או 'ותאר', רצה לומר, חוט המיצר

סיבב רק המקום ההוא ואחרי זה חזר חוט המיצר לרוחב הראשון, או כשכלה הפאה האחת ומסבב לפאה אחרת. וכל מקום שנאמר 'תוצאות', או רצה לומר שם כלה הגבול לגמרי, או רצה לומר, שם כלה ויצא רוחב הראשון, כי משם והלאה נתקצר הנחלה, וכאשר יראה בצורה) ועבר צנה. משם עבר הגבול לציון, כי הה"א בסופה עומדת במקום למ"ד בתחלה (כל מקום שנאמר 'יועבר', רצה לומר, במקום ישר ושוה. וכל מקום שנאמר 'ועלה', רצה לומר שעלה במעלה הר. וכל מקום שנאמר 'וירד', רצה לומר, שירד במורד הר) מנגב לקדש ברנע. והיתה אם כן מנחלת בני יהודה:

פסוק ד

תוצאות הגבול. סוף הגבול כלה אל הים הגדול, נמצא החזיק גבול יהודה כל אורך ארץ ישראל מן המזרח למערב:

זה יהיה לכם. רצה לומר, זה הגבול יהיה לכל ישראל גבול הנגב מן המזרח למערב, כאמור:

פסוק ה

וגבול קדמה. מדרום כלפי הצפון:

ים המלח. כל אורך הים היה הגבול, וברוחב כל נחלתו:

עד קצה הירדן. קצהו הדרומי הנופל בים (אולם משם הלך הירדן בפאת הדרומי כלפי המערב ונפל בים הגדול, כן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (בכורות נה א), ובזה ניחא מה שכתוב (בראשית יג יא): ויסע לוט מקדם, כי פנה למערב, לככר הירדן שכלפי המערב, וניחא מה שכתוב (בראשית נ י): ויבאו כוי אשר בעבר הירדן. ורצה לומר, בעבר הירדן שכלפי המערב, כי לא היה צורך להם ללכת בדרך עבר הירדן המזרחי):

וגבול לפאת צפונה. מן המזרח כלפי המערב:

מלשון הים. הפונה צפונה, והוא מקצה הירדן הפונה לדרום:

פסוק ו

בית חגלה. רצה לומר, מצפונה, כמוזכר בגבולי בנימין:

מצפון וכו'. אם כן, בית הערבה היתה לפנים מן המיצר וליהודה תחשב (ואף כי בית הערבה נמנית היא בנחלת בנימין, צריך לומר שנים היו בשם אחד, והיה לאחת שם לווי להבדיל ביניהן, ולא הוזכר במקרא, וכמו כן צריך לומר בכל מקום שנזכר פעמים ושלש שם מקום אחד, הן בנחלת שבט אחד הן בנחלת שני שבטים)

פסוק ז

מעמק עכור. כי מאבן בהן בן ראובן בא הגבול לעמק עכור, עם שלא נזכר ומעצמו יובן:

וצפונה פונה. כשבא הגבול מול הגלגל היה חוט המיצר מרחיב ויוצא לצד צפון אל הגלגל, אשר היא נוכח מעלה אדומים, אשר המעלה ההיא עומדת בדרום הנחל, והגבול הלך מהגלגל נכחו אל מעלה אדומים, והנחל היה מן החוט המיצר ולחוץ שלא בגבול יהודה:

ועבר הגבול. ממעלה אדומים:

והיו תוצאותיו וכו'. בצפון עין רוגל היה סוף הגבול בזה הרוחב, ומשם והלאה נכנס חוט המיצר לפנים ונתקצר הנחלה:

פסוק ח

ועלה הגבול. מעין רוגל נכנס הגבול לפנים, לצד הדרום, ועלה במעלה ההר לגי בן הנם, אשר עמדה מצד ירושלים בדרומה (וירושלים עצמה היתה מנחלת בנימין אבל רצועה היתה יוצאת מנחלת יהודה ובאה בירושלים זבחים נד ב) ואמר לשון ועלה כי ירושלים היתה גבוהה מכל ארץ ישראל, זולת עין עיטם:

היא ירושלים. על היבוסי יאמר:

ועלה הגבול אל ראש ההר. עודנו עולה עד מעין מי נפתוח, והוא עין עיטם הנזכר בדברי רבותינו זכרונם לברכה (זבחים נד ב) ימה ההר היה במערבה של גי בן הנם ובקצה הצפוני של עמק רפאים, נמצא העמק היה מגבול יהודה:

פסוק ט

ויצא אל ערי הר עפרון. רצה לומר, בעבר הצפוני, והיו משל יהודה:

פסוק י

ימה. כלפי המערב:

מצפונה. נמצא הר יערים, היא כסלון, לפנים מן הגבול, ומשל יהודה היתה:

פסוק יא

צפונה. והיה עקרון לפנים מן הגבול:

תוצאות. סוף הגבול כלה אל הים הגדול:

פסוק יב

וגבול ים. גבול המערבי, מן הצפון אל הדרום:

הימה הגדול. הים הגדול היה לגבול:

וגבול. רצה לומר, איי הים יחשבו גם הם לגבול יהודה, ונחלתו היו:

סביב למשפחותם. רצה לומר, המסבב נחלת כל משפחותם:

פסוק יג
אל פי ה'. רצה לומר, לא מעצמו נתנו יהושע לכלב, כי אם על פי ה':
אבי הענק. רצה לומר, ארבע היה אבי הענק, רצה לומר הגדול שבענקים:

פסוק יח
בבואה. בבית בעלה:
ותסיתהו. הסיתה את בעלה ופתתה אותו לתת לה רשות שתשאל היא שדה מאביה:
ותצנח מעל החמור. הפילה עצמה מעל החמור לנפול בארץ:
מה לך. מה נחסר לך אשר תרצי לשאול עליו:

פסוק יט
כי ארץ הנגב נתתני. חלקת השדה אשר נתת לי מאז, היא ארץ נגובה, מבלי מעיני מים:
ונתתה לי. לזה אשאל אשר תתן לי חלקת שדה ובה מעין מים:
את גלות. נתן לה שדה עם מעין ממעל ועם מעין מתחת:

פסוק כ
למשפחותם. הנחלק לכל משפחה לבד:

פסוק כא
מקצה. העומדים מקצה נחלת יהודה אצל גבול אדום, בדרומה של יהודה:

פסוק כה
וחצור וכו'. ארבע עיירות במקרא זה: חצור א', חדתה ב', קריות ג', חצרון היא חצור ד', ולא זהו חצור האמור בתחלת המקרא, ולא זהו האמור במקרא שלפני פניו (פסוק כג):

פסוק לב
עשרים ותשע. ובפרטן תמצא ל"ח, וזהו לפי שתשעה מהן לא נשארו לבני יהודה, כי בני שמעון לקחום מחבל יהודה ונזכרות הנה בנחלת בני שמעון, והם: באר שבע, ומולדה, חצר שועל, ועצם ואלתולד, וחרמה, וצקלג, ועין, ורמון:
וחצריהן. ומלבד חצריהן:

פסוק לו
והגדרה וגדרתים. היא עיר אחת ונקראה בשתי השמות:

פסוק לז
צנן. וכו' גם אלו עמדו בשפלה, אולם במחוז אחרת, ולזה מנה אלו לעצמן ואלו לעצמן, וכמו כן נאמר בכל מקום שמנה אלו לבד ואלו לבד:

פסוק מא
וגדרות בית דגון. הן שתי עיירות, האחת גדרות, והשנית בית דגון:

פסוק מו
מעקרון וימה וכו'. מעקרון לצד המערב היה ליהודה כל הערים אשר אצל מקום אשדוד, וגם חצרי הערים ההם:

פסוק מז
עד נחל מצרים. שהיה בדרומה של יהודה:
והים הגדול. רצה לומר, ועד הים הגדול, שהיה במערבו:
וגבול. גם גבול הים הם האיים אשר בים, אף הם לנחלת יהודה יחשבו:

פסוק נה
וזיף. אין זה זיף האמור למעלה (פסוק כד):

פסוק סג
היבוסי. שם האומה:
לא יכלו בני יהודה להורישם. כי גם להם חלק מה בירושלים עם בני בנימין, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (זבחים נג ב) רצועה היתה יוצאת מחלקו של יהודה וכו':

פרק טז

פסוק א
לבני יוסף. הם מנשה ואפרים ונטלו סמוכים זה לזה אבל כל אחד נטל חלק לבד, וגם נחלתם מלאו כל האורך של ארץ ישראל ממזרח למערב, וכמו נחלת יהודה:
מירדן יריחו. מן הירדן שממול יריחו התחיל למשוך הגבול ובא אל מזרח מי יריחו, והוא גבול הדרומי מן המזרח כלפי המערב:
המדבר עולה מיריחו. רצה לומר, ממי יריחו עלה אל המדבר ובא בהר בית אל. ולא זהו בית אל הקרויה לוז:

פסוק ב
לוזה. רצה לומר, מנגב לוז כמו שכתוב בגבול בנימן:

פסוק ג
ימה. לצד המערב:
עד גבול וכו'. רצה לומר מנגב לבית חורון תחתון:
תוצאותיו. סוף הגבול כלה אל הים הגדול:

פסוק ד
וינחלו. בהרצועה ההיא נחלו מנשה ואפרים:

פסוק ה
למשפחותם. להנחלה הנחלקת לכל משפחותם:
מזרחה. גבול הרוחב הפונה למזרח היה מעטרות אדר, שעמדה בצפונו של בנימן, עד **בית חורון עליון** שעמדה בנחלת אפרים ולפי שמבית חורון עליון נתארך עוד הגבול כלפי מערב כמו שכתוב בענין, אם כן גם שם היה גבול ברוחב, לזה אמר מזרחה, רצה לומר, גבול הרוחב הפונה למזרח, ולא הגבול הפונה למערב:

פסוק ו
ויצא הגבול הימה. מבית חורון עליון יצא הגבול להתארך עוד כלפי המערב מצפון למכמתת שהיתה מנחלת מנשה:
ונסב הגבול. להרוחב כלפי הצפון למזרחה של תאנת שלה, ועבר את כל אורך תאנת שלה, ולא עבר סמוך לה כי אם ממזרח של ינוחה אשר עמדה למזרחה של תאנת שלה, ולא היה מנחלת אפרים לא תאנה שלה ולא ינוחה, ומנחלת מנשה היו:

פסוק ז
וירד. כי שם כלה הרוחב וירד משם כלפי המזרח אל עטרות:
ופגע ביריחו. הגבול פגע ביריחו, רצה לומר, במי יריחו, ועבר דרך בה וכלה הגבול אל הירדן:

פסוק ח
מתפוח. היא עמדה אצל הירדן בגבול מנשה, אבל היתה לאפרים, כמו שכתוב בענין, וממנה היה נמשך גבול כלפי המערב ובא אל נחל קנה מנגב וסופו כלה אל הים, ובמקרא שלאחריו מפרש מה ענין הגבול הזה:
זאת. רצה לומר, הגבול האמור במקראות שלפניו, סביב נחלת מטה בני אפרים הנחלק לכל משפחה ומשפחה:

פסוק ט
והערים המבדלות. רצה לומר, הערים של בני אפרים אשר היו מובדלות ומופרשות מגבול נחלתו, המה עמדו בתוך נחלת בני מנשה, בהגבול האמור במקרא שלפניו:
כל הערים. אשר עמדו באורך הגבול ההיא המה וחצריהן היו של בני אפרים:

פסוק י
ולא הורישו. חוזר על בני אפרים, כי גזר היה מנחלתם מן הערים אשר עמדו בהגבול ההולך מתפוח אל הים:
למס עובד. רצה לומר, לא מס ממון, כי אם מס עבודה בגוף:

פרק יז

פסוק א
כי הוא בכור. רצה לומר, אף שהוא הבכור והיה אם כן מהראוי לקחת גורלו ראשון, מכל מקום נתאחר מלקחת גורלו עד שלקח אפרים תחלה, ואחר זה היה הגורל למטה מנשה, וזה היה בעבור ברכת יעקב שהקדימו בכל דבר:
למכיר בכור מנשה. רצה לומר, אבל בבני מנשה שלא היתה סיבה מה להקדים הצעיר להבכור, לזה לקח הבכור תחלה:
אבי הגלעד. על שם בנו גלעד היה נקרא, או רצה לומר, שר הגלעד, ואמר על שם סופו:
איש מלחמה. ובחר לשבת בעבר הירדן על הספר במקום סכנה, להראות לגוים את גבורתו, ולזה היה לו הגלעד והבשן:

פסוק ב
ויהי. רצה לומר, ואחר זה היה הגורל לבני מנשה הנותרים, לכל משפחה ומשפחה:
הזכרים. לפי שנאמר בענין שאף נקבות מבני מנשה לקחו נחלה (פסוק ו) לזה אמר הזכרים שבמשפחותם:

פסוק ד
אחינו. רצה לומר, אחי אבינו:
אל פי ה'. על פי ה' במצותו:

פסוק ה
חבלי מנשה עשרה. בארץ ישראל עצמה לקחו עשרה מחוזות:

פסוק ו
כי בנות מנשה וכו'. רצה לומר, לפי שבנות מנשה גם המה לקחו נחלה, ובני מנשה הנותרים לקחו ארץ הגלעד, לזה היה ראוי ונכון שיקחו בארץ ישראל עצמה אלו העשרה מחוזות, לא פחות ולא יותר, כי החשבון הזה היה ראוי להם:

פסוק ז
ויהי גבול מנשה. הרוחב מצפון כלפי הדרום היה מגבול בני אשר, אשר נחלו מצפון מנשה עד מכמתת, שעמדה מול מקצוע דרומית מערבית של נחלת אפרים, לפני שכם שהיתה משל אפרים אשר עמדה במקצוע דרומית מערבית:
והלך הגבול. מן המערב כלפי המזרח, בצד הצפון:
אל הימין. פונה היה באלכסון אל הדרום, ובא אל יושבי עין תפוח:

פסוק ח
ארץ תפוח. המקומות אשר סביב תפוח, אבל העיר תפוח עצמה עם שעמדה בגבול מנשה, עם כל זה היתה לאפרים:

פסוק ט
וירד הגבול. רצה לומר הגבול אשר ירד מתפוח לנחל קנה, מדרום לנחל האמור למעלה, הערים האלה אשר עמדו בהגבול ההוא המה היו לאפרים, עם שעמדו בתוך ערי מנשה, וכמו שכתוב למעלה:
תוצאותיו. סוף גבול מנשה כלה אל הים:

פסוק י
נגבה לאפרים. בהרצועה שלקחו בני יוסף, לקח אפרים בדרומה, ומנשה בצפונה:
גבולו. של מנשה:
ובאשר. בגבול אשר:
יפגעון. מנשה עם אשר בצפון מנשה:
ממזרח. כי נחלת יששכר היתה אצל הירדן, למזרחה של מנשה:

פסוק יא
ויהי למנשה וכו'. ערים היו לו למנשה בתוך נחלת יששכר ואשר, שהיו סמוכים אליו:
שלשת הנפת. בשלש מחוזות עמדו הערים האלה:

פסוק יד
נתתה לי. לכל בני יוסף למנשה ולאפרים:
נחלה גורל אחד. רצה לומר, נחלה מועטת, כאלו היא גורל אחד ומחוז אחד:
עם רב. ואין די לי בהנחלה הזאת:
עד כה. עד אשר נתרבה כמו שאתה רואה:

פסוק טו
עלה לך היערה. רצה לומר, אם כן שאתה עם רב, תוכל לעלות ביער של הפרזי והרפאים, לכרות האילנות להיות לך מקום לשבת, כי אלו היית מתי מספר, לא היית יכול לעצור כח לכרות כל כך אילני יער, אבל הואיל ועם רב אתה יכול תוכל:
כי אץ לך. אם דחוק וצר לך הר אפרים עם רוב גדלו:

פסוק טז
לא ימצא לנו ההר. אמת הדבר שאין מספיק לנו הר אפרים:
ורכב ברזל. רצה לומר, ואם תשיב לומר, הלא נחלתם גם העמק, ועמו הלא יספיק, על זה נשיב אמרים כי יושבי העמק חזקים ביותר, ואנשי הרכב המה כברזל ואי אפשר לכבשם:
לאשר בבית שאן וכו'. מפרש לומר שהם אשר בבית שאן וכו' הניתן לנחלת מנשה:
בעמק יזרעאל. כי יזרעאל עצמה היתה מנחלת יששכר, ולבד העמק היתה מנחלתם:

פסוק יז
עם רב אתה. ולזה יש לך כח גדול להלחם ולהרחיב את גבולך, שלא יהיה לך נחלה מועטת כאלו הוא גורל אחד:

פסוק יח
כי הר יהיה לך. רוצה לומר היער אשר אמרתי העומד בהר הנה זה יהיה לך מבלי טורח רב, כי יער הוא ולא ימצאו בה הרבה אנשים להלחם עמך:
ובראתו. ואתה תכרות האילנות לשבת בה, ובזה יהיה לך תוצאותיו, רצה לומר, הגבול היוצא מההר ההוא ולהלאה:
כי תוריש. כי במה שתשב בהר, תוכל בקלות לרשת את הכנעני היושב בעמק אשר בבית שאן וכו':
כי רכב. אף שיש לו אנשי רכב כברזל ואף שהוא חזק, כי היושב למעלה בהר מאד יתחזק על היושב מתחת בעמק:

פרק יח

פסוק א
והארץ נכבשה. מעת השכינו את אהל מועד בשלה, שהיתה בנחלת בני יוסף, עזרם ה' וכבשו הארץ, מה שלא יכלו לכבוש מקודם, כמו שכתוב למעלה (יז יב):

פסוק ב
אשר לא חלקו. היות כי לא ידעו עדיין גבולות הארץ לחלקם בגורל:
שבעה שבטים. כי לחמשה כבר חלקו, כי משה חלק לבני ראובן ולבני גד ולחצי מנשה (במדבר לב לג) ויהושע חלק לבני יהודה ולבני אפרים ולחצי מנשה:

פסוק ג
עד אנה וכו' אשר נתן וכו'. רצה לומר, הן ידעתי מחשבותיכם מה שאינכם שולחים לכתוב גבולות הארץ ולחלקה, כי תחשבו אם כל אחד יכיר חלקו פן יפרדו איש מאחיו ולא ילחם האחד בעבור חלק האחר, ולזה אמר עד מתי יהיה לכם רפיון ידים, הלא ה' הוא הנותן לכם את הארץ, ואם כן אף בשלא יעזור האחד לחבירו, תוכלו להם, כי ה' ילחם לכם:

פסוק ד
לפי נחלתם. לפי מספר החלקים המצטרך להנחיל:

פסוק ה
לשבעה חלקים. כי עוד לשבעה ינחילו, כי יהודה יעמוד לנחול גבולו מנגב ארץ ישראל, ובית יוסף יעמדו לנחול גבולם מצפון ממה שכבר נכבש, ונשארו עוד שבעה:

פסוק ו
ואתם. רצה לומר, השלוחים ההולכים במקום כולכם:

פסוק ז
כי אין חלק. יבאר עוד למה שבעה חלקים, ואמר כי אין חלק ללוים, וגד וראובן וחצי מנשה לקחו וכו', והלא ליהודה ולבית יוסף חלק הששי, ונשארו עוד שבעה:
כהונת ה'. הראוי להם לקחת חלף עבודת כהונתם:

פסוק ח
האנשים. השלוחים:
ויצו יהושע. רצה לומר, זרז אותם על זאת:

פסוק ט
לערים. לפי גודל הערים, עיר גדולה מול שתי עיירות קטנות:

פסוק י
כמחלקותם. כפי החלוקה המפורשת במקראות שלפנינו:

פסוק יא
למשפחותם. הנחלק לפי המשפחות:

פסוק יב
לפאת צפונה. מן המזרח כלפי המערב היה התחלת הגבול מן הירדן:
מצפון. אם כן היתה יריחו לפנים מן הגבול, ומשל בנימין היתה:
בהר. הוא הר בית אל המוזכר בגבול בני יוסף:
ימה. לצד המערב:
תוצאתיו. סוף הגבול בזה הרוחב, ומשם והלאה נכנס חוט המיצר לפנים ונתקצר נחלתו:

פסוק יג
נגבה. אם כן לא היתה לוז מנחלת בנימין, ומשל אפרים היתה:
היא בית אל. כי יעקב קרא ללוז בית אל כמו שאמור בתורה (בראשית כח יט), ולא זה הוא בית אל שעמדה אצל העי, אשר היתה מנחלת בנימין:
על ההר מנגב לבית חרון תחתון. ולא היתה אם כן מנחלתו, ומשל אפרים היתה:

פסוק יד
ותאר הגבול. הגבול סובב בפאת המערבי מן הצפון אל הדרום:
מן ההר. הגבול נמשך מן ההר וכו' העומד בצפון והלך כלפי הדרום, וכלה הגבול בקרית בעל היא קרית יערים, שהיא במיצר הצפוני של יהודה:

פסוק טו
ופאת נגבה. גבול הדרומי מן המערב כלפי המזרח היה מתחיל מקצה קרית יערים:
ימה. אל הים, ולא זהו ים הגדול העומד במערב, והים הזה היה מצפון יהודה ועם כי לא הוזכר למעלה, וכמו כן ימצא בהרבה מקומות שבאחד יזכיר ולא בשני, עם שהיה גבולם זה אצל זה:

פסוק טז
וירד הגבול. כי מעין מי נפתוח, שהיא עין עיטם (זבחים נד ב רש"י ד"ה סבור) היתה במקום הגבוה שבכל ארץ ישראל, לזה אמר 'וירד':
אשר בעמק רפאים. ההר עמד בעמק רפאים בצפונה:
אל כתף. אשר עמדה בכתף היבוסי מנגב, אם כן היבוסי היא ירושלים עמדה בנחלת בנימין:

פסוק יז
ותאר מצפון. הגבול בא בפאת מערב וסיבב את עין רוגל מצפונו, והיתה אם כן משל יהודה:
ויצא עין שמש. מן עין רוגל יצא לעין שמש:

אל גלילות. היא גלגל האמור בגבול יהודה הצפוני, ובשני השמות נקראה, ואצל גלגל יצא הגבול כלפי הדרום, ונתרחב נחלת בנימין:

פסוק יח
ועבר. משם עבר מעבר המקום הנקרא מול הערבה בצד הצפוני, ולא היתה אם כן מנחלת בנימין:
הערבתה. היא בית הערבה המוזכר בגבול יהודה, והגבול היה מצפונו:

פסוק יט
בית חגלה צפונה. וגם היא לא היתה מנחלת בנימין (ומה שהוזכר בנחלת בנימין 'בית חגלה', היא עיר אחרת ששמה כשמה) לשון ים המלח וכו' רצה לומר, במקום שהירדן נופל בים המלח, והוא קצה הדרומי מהירדן, וקצה הצפוני מהים:
זה גבול נגב. ממערב כלפי המזרח:

פסוק כ
יגבול אתו. יהיה לו לגבול בפאת המזרחי:
לגבולותיה. את הגבולות המגבילים סביב את הנחלק לכל בני משפחותם:

פסוק כא
למשפחותיהם. הנחלק למשפחותיהם:

פסוק כח
וצלע האלף. ה' עיירות במקרא זה: צלע א', האלף ב', ירושלים ג', גבעת ד', קרית ה':

פרק יט

פסוק א
בתוך וכו'. היה מובלע נחלת יהודה בתוך הגבול האמור למעלה:

פסוק ב
באר שבע ושבע. היא עיר אחת, ובשני השמות נקראה:

פסוק ז
עין רימון. הם ב' עיירות: האחת עין, והשנית רימון:

פסוק ח
ראמת נגב. מקום הרם והגבוה בפאת הדרום:

פסוק ט
מחבל. מהמחוז הניתן בתחלה לבני יהודה נתנו אחרי זה לבני שמעון לנחלה:

כי היה. כי הנחלה הניתן בתחלה לבני יהודה היתה מרובה מהראוי להם, ולזה נחלו בני שמעון בתוכם:

פסוק י
עד שריד. העומדת בסוף גבול ארץ ישראל, במקצוע צפונית מערבית:

פסוק יא
ועלה גבולם. משריד בפאת המערבי מצפון כלפי הדרום:
לימה. אל הים, ומשם למרעלה וכו':

פסוק יב
ושב משריד. ושב הגבול משריד ללכת ממערב כלפי המזרח בפאת הצפונה, והלך על גבול כסלות תבור וכו':

פסוק יג
ומשם. ומן יפיע עבר כלפי הדרום במזרחו של גת החפר, והיתה אם כן מנחלת זבלון:
עתה קצין. רצה לומר, ממזרח גת החפר עבר לעתה קצין, והוא שם מקום:
המתאר הנעה. אשר היה מסבב את הנעה:

פסוק יד
ונסב אתו. הגבול הזה סיבב את רמון בצפונה של חנתון אשר עמדה בצפון רימון, אם כן רימון וחנתון והנעה היו משל זבולון:
והיו תוצאותיו. סוף הגבול של הרוחב כלה אל גי יפתח אל, אשר עמדה בגבול צפוני של אשר:

פסוק טו
וקטת וכו'. רצה לומר, עם קטת וכו' היה שתים עשרה, כי במקרא זה חשב חמש עיירות ושבע מאותן שזכר בהגבול, והנשארים היו לבני השבט שמצדו:

פסוק יח
ויהי גבולם. הגבול הלך ביזרעאל והיא היתה סמוכה לנחלת מנשה, כי עמק יזרעאל היתה של מנשה כמו שכתוב למעלה (פסוק טז) והכסלות ומיזרעאל הלך לכסלות וכו':

פסוק כב
ובית שמש. לא זהו בית שמש הנזכר בנחלת נפתלי (פסוק לח) היושב בצפון יששכר, ולא זהו שהיה בגבול יהודה (לעיל טו י) גבולם על שני הגבולים יאמר, על הצפוני ועל הדרומי, שניהם כלו אל הירדן:

פסוק כה
ויהי גבולם. הגבול הלו בפאת המערב, מדרום כלפי הצפון לחלקת וכו':

פסוק כו
ופגע. הגבול פגע בכרמל העומדת במערב:

פסוק כז
ושב. הגבול שב ממערב כלפי המזרח בפאת הצפוני, והלך אל בית דגון:
בזבולן. בגבול זבולון שהיה בצפונו:
ובגי יפתח אל צפונה. מצפון לגי יפתח אל, והיתה אם כן מנחלת אשר, ולמולה כלתה רוחב גבול זבולון כמו שכתוב למעלה:
בית העמק. מגי יפתח אל בא הגבול לבית העמק וכו':
משמאל. מצפון כבול, והיתה אם כן משל אשר:

פסוק כח
ועברון. משמאל כבול בא לעברון וכו':

פסוק כט
ושב הגבול. מצדון רבה חזר הגבול מצפון כלפי הדרום אל הרמה וכו':
ושב הגבול חוסה. מעיר מבצר צור חזר הגבול ממזרח כלפי המערב, אל חוסה:
מחבל אכזיבה. כי מחוסה בא הגבול לחבל אכזיבה, ומשם כלה הגבול אל הים הגדול:

פסוק ל
ועומה ואפק ורחוב. רצה לומר עם שלשת הערים האלה אשר לא עמדו על הגבול היה לו ערים עשרים ושתים והם שלש אלו ותשע עשרה מאלו שעמדו על הגבול והנשארים היו לבני השבט אשר אצלו:

פסוק לב
לבני נפתלי למשפחותם. הנחלק לבני נפתלי לכל משפחה ומשפחה:

פסוק לג
ויהי גבולם. גבולם הלך בפאת הדרומי ממערב, כלפי המזרח מחלף וכו':

פסוק לד
ושב הגבול ימה. חזר הגבול ממזרח כלפי המערב בפאת הצפוני, ובא לאזנות תבור:
מנגב. מנגב של זבולון, והוא צפונה של נפתלי:
מים. ממערבה של נפתלי, והוא מזרחה של אשר:

וביהודה הירדן. ובגבול יהודה פגע בהירדן העומד במזרח, כי גבול צפון יהודה כלה בקצה הירדן הדרומי, ולנפתלי היה כל הירדן לנחלה, אם כן פגע בגבול יהודה בסוף הירדן, והוא הדין שפגע בכל השבטים שהיה גבולם עד הירדן, אבל בא לומר שאף שהיה נחלת יהודה בסוף הדרומי, מכל מקום פגע גם בו:

פסוק לה

וערי מבצר. רצה לומר, ואלה ערי המבצר של נפתלי הצדים וכו':

פסוק לח

תשע עשרה. רצה לומר, עם ערי המבצר היה לו תשע עשרה, שש עשרה ערי מבצר ועוד שלש מאלו שעמדו על הגבול, והנשארים היו לבני השבט שאצלו:

פסוק מא

צרעה ואשתאול. יתכן שאין אלו שהיו בגבול יהודה, ונחלת דן היה במקצוע צפונית מערבית של יהודה:

פסוק מג

ועקרון. לא זהו שהיה בגבול יהודה:

פסוק מו

עם הגבול וכו'. רצה לומר, הערים ההם היו מנחלת דן, עם הגבול של מול יפו:

פסוק מז

ויצא גבול בני דן מהם. רצה לומר, גבול נחלת דן יצא בגורל פחות מהראוי להם, ולא הספיק להם, ולזה עלו לאחר זה להלחם בלשם, והוא ליש האמורה בספר שופטים (יח ז) והיתה מחוץ לגבול ארץ ישראל ולא בגבולה (ובמקצוע צפונית מזרחית היתה מול נחלת נפתלי, כי אמרו רבותינו זכרונם לברכה (בכורות נה א): ירדן נקרא על שם שיורד מדן, והוא לשם, והירדן הלא יתחיל במקצוע צפונית מזרחית, וזה שאמר הכתוב (מלכים א ה ה): מדן ועד באר שבע, ורצה לומר, מקצה ארץ ישראל עד קצהו באלכסון, כי דן היה במקצוע צפונית מזרחית, ובאר שבע היה במקצוע דרומית מערבית, כי משל נחלת שמעון היתה שלקחו בהמקצוע ההיא):

פסוק מח

הערים האלה. האמורים למעלה:

פסוק מט

לנחול. להנחיל על ידי הגורל:

לגבולתיה. לפי הגבולים האמורים למעלה:

פסוק נ
על פי ה'. שאלו באורים ותומים, ועל פיהם נתנו לו את העיר אשר שאל, והיא תמנת סרח:

פסוק נא
נחלו. הנחילו לישראל בגורל:
וראשי האבות למטות. ראשי בתי אבות של מטות בני ישראל:
בגורל. חוזר לתחלת המקרא לומר אלה הנחלות אשר נחלו בגורל:
ויכלו מחלק. השלימו חלוקת הארץ בגורל:

פרק כ

פסוק ב
לכם. להנאתכם:

פסוק ג
למקלט. לקלוט את הרוצח מיד גואל הדם, לבל יהרגנו כאשר יחם לבבו:

פסוק ד
את דבריו. איך שגג בהרציחה:
ואספו אותו. עם שלא ידעו שהאמת אתו:

פסוק ה
גואל הדם. קרוב הנרצח, הרוצה לנקום נקמתו:
אחריו. אל עיר מקלטו:
ולא יסגירו. רצה לומר, אנשי העיר יעזרו להרוצח ולא ימסרו אותו ביד גואל הדם:
כי בבלי דעת. אם הרג בבלי דעת:
ולא שנא. לומר שהיה מערים בדבר:

פסוק ו
למשפט. לדונו אם הוא חייב גלות, וכאשר יצא חייב, יחזור לעיר מקלטו וישב בה עד ימות הכהן הגדול:
אז. אחרי מות הכהן הגדול:

פסוק ט
עד עמדו. עד יעמוד למשפט לדונו אם הוא חייב מיתה, וכאשר יצא חייב, אז ביד גואל הדם להמיתו:

פרק כא

פסוק ב
לתת לנו וכו'. רצה לומר, ולזאת תנו לנו:

פסוק ג
אל פי ה'. על פי מצותו:
האלה. האמורות למטה:

פסוק ד
מן הלוים. שהיו מן הלוים, מבני לוי:
ממטה יהודה. הגורל בא להם ממטה יהודה וכו':

פסוק ה
הנותרים. כי בני אהרן שהיו מבני קהת לקחו ממטה יהודה וכו', והנותרים מבני קהת שהם בני משה ובני יצהר וחברון ועזיאל לקחו ממטה אפרים וכו':

פסוק ו
בבשן. רצה לומר, החצי שלקחו נחלתם בעבר הירדן המזרחי בארץ הבשן:

פסוק ז
למשפחותם. הנחלק לשבת בהן משפחה משפחה לבד, ופירש באחד, וכמו כן בכולן:

פסוק ח
בגורל. מי מהשבטים יתן למי מן הלוים:

פסוק ט
אשר יקרא. רצה לומר, אשר למטה בענין, יפרש השמות:

פסוק י
ממשפחות. אשר היו ממשפחות הקהתי:
כי להם וכו' ראשונה. רצה לומר, לפי שבא להם הגורל ראשונה, לזה לקחו ראשונה, ולא בעבור מעלת הכהונה:

פסוק יב
באחזתו. בחלק נחלתו:

פסוק יג
ולבני וכו' נתנו. את כל מספר הערים האלה:

פסוק מב
תהיינה. להלוים:
עיר עיר. לכל עיר ועיר מגרשיה סביבותיה:

פסוק מד
וינח ה'. נתן להם מנוחה מסביב ולא נתגרו בהם הגוים:
ולא עמד. לא נתקיים:

פסוק מה
לא נפל דבר. לא נחסר שום דבר:

פרק כב

פסוק ב
אשר צוה. שתעברו חלוצים לפני בני ישראל למלחמה:

פסוק ד
הניח. נתן להם מקום מנוחה:
פנו ולכו. פנו מכאן, ולכו וכו':

פסוק ה
רק שמרו מאד. אף אם תרחיקו ממשכן ה':

פסוק ז
ולחצי שבט המנשה. בזה יתן טעם למה היה רק חצי שבט המנשה עם בני ראובן ובני גד:
וגם כי שלחם. רצה לומר, וגם זאת דבר להם כאשר שלחם והוא הדבר הנאמר במקרא שלאחריו:

פסוק ח
אליהם. לבני ראובן, ולבני גד ולחצי שבט מנשה:
עם אחיכם. הם אשר נשארו בעבר הירדן לשמור הנשים והטף והרכוש:

פסוק י
אשר בארץ כנען. רצה לומר, בשפת הירדן המערבי שהוא מארץ כנען:
למראה. רצה לומר, להיות למראה עינים, לא לעולה וזבח:

פסוק יב
לצבא. אם לא יתקנו את אשר עותו, כי הם חשבו שעשאוהו לעולה וזבח:

פסוק יג
וישלחו. טרם עלו לצבא, שלחו להוכיחם, כי אולי ישובו:

פסוק יד
ואיש. כל אחד מעשרה הנשיאים היה הראש לבית אבותם, והמה היו הראשים לכל אלפי ישראל:

פסוק טז
מה המעל. רצה לומר, למה מעלתם בה':
בבנותכם. במה שבניתם:
למרדכם. לעשות בזה מרידה בה':

פסוק יז
המעט. רצה לומר, וכי העון שבידנו מאז האם קל הוא:
עון פעור. העון שעבדו לפעור:
לא הטהרנו. רצה לומר, לא נתכפר מכל וכל:
בעדת ה'. אף באלו שלא חטאו:
היה הנגף. על שלא מיחו:

פסוק יח
אתם תמרדו. ואנו הלא נקיים אנחנו מזה העון:
ומחר. רצה לומר, לאחר זמן בעת התשלומין, יקצוף ה' על כולם על שלא מיחו, ונהיה כולם נלקים על ידו, אם כן, בעל כרחנו צריכין אנו למחות בידכם:

פסוק יט
ואך אם טמאה. אם בעיניכם טמאה ארץ אחוזתכם לפי שאין המשכן שם, ובעבור זה תחשבו לומר שאין השגחת המקום עליכם רק על ידי אמצעות השר השורר, ואליו תעשו המזבח לעולה וזבח:
עברו לכם. הלא זאת עשו עברו הנה והאחזו נחלה בתוכנו:
ובה' אל תמרדו. כי גם בדבר זה יחשב למורד בה':
ואותנו אל תמרדו. כי הואיל ועל ידכם יבוא הקצף על כולנו, הרי הוא כאלו מרדתם בנו:
בבנותכם. במה שבניתם:

פסוק כ
לא גוע בעונו. תחסר מלת לבד, ורצה לומר, אף שהיה רק איש אחד ואין בדבר חלול ה', מכל מקום לא גוע הוא לבד, כי הקצף היה על כולם:

פסוק כב
אל אלהים ה'. רצה לומר ה' שהוא אל על כל אלהים, והם המלאכים הקרואים אלהים, וכפלו דבריהם לחזק מאמרם:
הוא יודע. מאז יודע הוא שלבבנו נאמן לפניו:
וישראל הוא ידע. רצה לומר, ובהאריך הזמן גם ישראל ידע ויכיר כי כנים אנחנו:
אל תושיענו. הסבו פניהם כלפי מעלה, ואמרו אם מעשה המזבח היה במרד ובמעל, אזי אל תושיענו היום הזה, ולא תאריך אפך:

פסוק כג
לבנות. רצה לומר, אם הכוונה היתה לבנות לנו מזבח לשוב מה' וכו':
ה' הוא יבקש. אם הכוונה היתה על זאת, אזי יבקש ה' מאתנו וישלם גמול:

פסוק כד
ואם לא. מוסב למעלה, לומר: ואם לא עשינו את זאת מחמת דאגה ופחד מדבר אחר, אזי ה' הוא יבקש:
לאמר. עתה מפרשים דבריהם ואומרים: כי אמרנו פן לאחר זמן יאמרו בניכם וכו':
מה לכם ולה'. כאלו יאמרו מה לכם לה', ומה לה' לכם, רצה לומר, אין לכם חלק בה' ולא ה' בכם:

פסוק כה
והשביתו. ובזה ימנעו את בנינו מליראה את ה':

פסוק כו
ונאמר. ובעבור זה אמרנו נעשה את זאת לבנות מזבח, אולם לא לעולה וזבח:

פסוק כז
כי עד הוא. כי רק להיות הוא עד בינינו, שגם אנחנו נעבוד את ה', כי גם לנו חלק בו, כי המזבח אשר בינינו דומה הוא למזבח ה', ולזה יחשב לעד:
ולא יאמרו. ולא יוכלו עוד לומר כזאת:

פסוק כח
ונאמר. בהיות המזבח בנוי, נאמר כאשר יאמרו בניכם כזאת, אז נשיב להם: ראו תבנית המזבח העומד לעד, כי הלא לא נעשה עליו עולה וזבח, ואם לא להיות לעד, על מה נבנה:

פסוק כט
חלילה לנו ממנו. המרד בה' הוא חולין לנו מצד עצמינו, מבלי דבר התוכחה:
מלבד. להיות עוד אחד זולת המזבח אשר לפני משכן ה':

פסוק לא
היום ידענו וכו'. בתת בלבבנו להזהר מבוא בדמים ולדבר תחלה פנים אל פנים, כי רואים אנו אשר לא מעלתם המעל הזה אשר חשבנו, ואדרבה אז בבנין המזבח הצלתם את בני ישראל מיד מכת ה', כי מעתה לא יחטאו להשבית את בניכם מליראה את ה' ולא יענשו, מה שאין כן אם השביתו, כי אז לא היו נצולים מעונש:

פסוק לב
דבר. תשובה על דברי השליחות:

פסוק לג
ויברכו אלהים. על אשר נתן בלבם לשלוח להם טרם ילחמו:
ולא אמרו. לא חשבו עוד להלחם בם, כי קבלו דבריהם הנאמרים באמת:

פסוק לד
ויקראו וכו' למזבח. תחסר מלת עד, ורצה לומר, ויקראו וכו' למזבח עד, כי עד הוא בינינו ובין בני ישראל היושבים בעבר הירדן המערבי אשר ה' הוא האלהים, וכמוהם כמונו מאמינים את זאת באמונה שלימה:

פרק כג

פסוק א
מימים רבים. מסוף ימים רבים:

פסוק ג
הגוים האלה. אשר כבר כבשתם:

פסוק ד
הפלתי וכו'. רצה לומר, הפלתי הגורל להם וכו':
הנשארים. אשר עדיין לא כבשתם:
בנחלה. לחלקם בנחלה להשבטים:
מן הירדן. היושבים מן הירדן והלאה, כלפי המערב:
וכל הגוים וכו'. גם הם חלקתים בגורל:
והים. מוסב על מן הירדן, לומר: מן הירדן ועד הים הגדול העומד במבוא השמש:

פסוק ה
יהדפם. את הנשארים:

פסוק ו
ימין ושמאל. הוא ענין מליצה, והושאל מההולך דרך ישר, שאין להטות ממנו לא לימין ולא לשמאל:

פסוק ז
לבלתי בוא בגוים. שלא תבואו לכללם להיות כמוהם:
ולא תשביעו. רצה לומר, את הזולת:

פסוק ט
ויורש. ובעבור זה גרש ה' וכו':
ואתם. רצה לומר, ואתם הלא ראיתם אשר לא עמד וכו':

פסוק י
איש אחד. כי אחד מכם היה רודף אלף:

פסוק יא
לנפשותיכם. בעבור קיום נפשותיכם:

פסוק יב
תשובו. מאחרי ה', ובאתם בהם לקחת מבנותיהם:

פסוק יג
והיו לכם. הגוים האלה:
ולשוטט. רצה לומר יכאיבו לכם כמכת השוט, וכקוץ המנקר העין:

פסוק יד
בדרך כל הארץ. בדרך אשר כל הבריות הולכים שם, ורצה לומר הנה אמות ככל בני אדם, ולא אראה בכל אשר יקרה אתכם לאחר זמן:
וידעתם וכו'. רצה לומר, עתה דעו והבינו בכל לב ובכל נפש את הקורות, כי הלא לא נפל דבר מהדברים הטובים אשר דבר ה':

פסוק טו
והיה וכו'. וכמו שהיה כל דבר הטוב, כן יהיה כל דבר הרע:

פסוק טז
בעברכם. כאשר תעברו את ברית ה' וכו':

פרק כד

פסוק א
לזקני ישראל וכו'. שיעמדו הם במקום כולם:
לפני האלהים. לפני הארון אשר הביאו לשכם לכרות לפניו הברית, וכמו שאמר בסוף הענין:

פסוק ב
בעבר הנהר וכו'. הזכיר החסדים שעשה עמהם, ואמר הלא מעולם ישבו אבותיכם בעבר הנהר, ומאד נשתקעו באמונות כוזבות, כאנשי הארץ ההיא:
תרח אבי וכו'. רצה לומר, הלא תרח היה אבי אברהם ואבי נחור, ושניהם, האב ונחור בנו, עבדו עבודה זרה:

פסוק ג
ואקח. בחסדי נטיתי לבו מדרך אביו ואחיו, ואקח אותו מביניהם, שלא יהיה נמשך אחר דעתם הכוזב:
ואולך אותו וכו'. על כי היא ארץ קדושה וראוי להשראת שכינה:
וארבה. רצה לומר, אף שהרביתי זרעו מישמעאל, כמו שכתוב (שם כא יג) וגם את בן האמה וכו' כי זרעך הוא, והוא הלא רק עליו שאל, כמו שכתוב (בראשית יז יח) לו ישמעאל יחיה לפניך, מכל מקום עוד נתתי לו את יצחק, כאשר הבטחתיו:

פסוק ד
את יעקב ואת עשו. כי לטובה יחשב ליעקב שהיה עם עשו בכרס אחד, כי הוא שאב כל הזוהמא, ויעקב יצא נקי:
ואתן לעשו וכו'. רצה לומר, מיד נתתי לו חלקו ושלא ישתעבד במצרים להיות נחשב מזרע יצחק להתקיים בו (בראשית ט"ו:ט"ז) כי גר יהיה זרעך וכו' ודור רביעי ישובו הנה:
ויעקב וכו'. להיות הם נחשבים לזרע, ועליהם יאמר כי גר יהיה זרעך, ובהם יתקיים ודור רביעי ישובו הנה:

פסוק ה
ואגוף. על ידי משה ואהרן:
כאשר עשיתי. רצה לומר, כאשר ידוע לכם מה עשיתי בקרבו:

פסוק ז
וישם מאפל. כמו שכתוב (שמות יד כ) ויהי הענן והחשך:

ויבא וכו'. ובזה הביא עליו את הים, כי אם לא היה האופל, היה אם כן רואה אשר ישראל הולכים בים ביבשה, ולא היה אם כן רודף אחריהם, בראות הנס ההוא, ולא היה אם כן נטבע במי הים, אבל לפי שהלך בחושך, לא ידע מכל זה, ובאו אחריהם בים מבלי דעת כי ים הוא, ובבואו נטבע בו:

פסוק ט

וילחם בישראל. חוזר ומפרש שהמלחמה היתה במה ששלח אחר בלעם לקללם להלחם עמהם בפה:

פסוק י

לשמוע לבלעם. להספיק בידו לקלל כפי מחשבתו:

ויברך. ועוד ברך אותם בברכה:

מידו. מיד בלק, שערך מלחמה בפיו של בלעם:

פסוק יא

בעלי יריחו. וחוזר ומפרש האמורי וכו', כי כל מלכי הגוים ההם היו אדונים ביריחו, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (תנחומא משפטים יז) שכל אחד היה לו חלק מה ביריחו לגודל חביבותה, וכולם נתקבצו להלחם בישראל, ונפלו בידם:

פסוק יב

את הצרעה. היא הטילה בהם ארס ולא יכלו להלחם, וכאלו היא גרשה אותם, וחוזר ומפרש את שני מלכי האמורי סיחון ועוג:

לא בחרבך. כי בדרך הטבע לא היית יכול לעמוד כנגדם:

פסוק יג

אתם אוכלים. את פריהם:

פסוק יד

ועתה. הואיל והרבה להיטיב עמכם:

והסירו וכו'. רצונו לומר הסירו מהלב, מכל וכל, מחשבת עבודה זרה:

ובמצרים. כי רבים מהם עבדו במצרים עבודה זרה, כמו שכתוב (יחזקאל כ ח) ואת גלולי מצרים לא עזבו:

פסוק טו

בחרו לכם וכו'. חשב כאשר יבחרו מי, אז יביא טענות למאס אותם:

ואנכי וכו'. ולא נהיה נמשכים אחריכם:

פסוק יח
גם אנחנו. כמו אתה וביתך:

פסוק יט
לא תוכלו. כוונת יהושע היתה שיגלו מצפוני לבם באר היטב, ולקשרם במוסרי הברית, אומר דבריו להטעותם, שיחשבו כאילו הברירה בידם לבחור מי שירצו הם, ולדעת מה ישיבו:
אלהים קדושים. קדוש בכל מיני קדושות, ומאד קשה להיות נזהר בעבודתו:
אל קנוא הוא. נוקם הוא מעוברי רצונו, ולא ישא הפשעים:

פסוק כ
כי תעזבו. וכאשר תעזבו אותו ישוב להרע לכם ולכלות אתכם:
אחרי אשר היטיב לכם. רצה לומר, ותהיה אם כן הרעה כפולה, כי האדם הרגיל בטובה, כפול צערו ממי שלא ראה בטובה מעולם:

פסוק כא
לא. רצה לומר, לא נעזוב אותו, כי את ה' נעבוד כל הימים, ונהיה נזהרים בעבודתו:

פסוק כב
עדים אתם בכם. אתם היו עדים בעצמיכם שבחרתם לעבוד את ה':
ויאמרו עדים. רצה לומר, נהיה עדים בעצמינו:

פסוק כג
ועתה הסירו. הם לא הניחו ליהושע לגמור את דבריו והשיבו: עדים, ואחר זה חזר יהושע לגמור דבריו, ואמר: ועתה הסירו מלב, מכל וכל, מחשבות עבודה זרה:

פסוק כד
ויאמרו העם. חזרו העם לגמור דבריהם, שאמרו: נהיה עדים בעצמינו אשר קבלנו לעבוד ה' ולשמוע בקולו:

פסוק כה
ויכרת וכו'. לקבל עבודת ה' מאהבה:
וישם לו. סדר לישראל חוקי התורה ומשפטיה:

פסוק כו
את הדברים האלה. אשר דבר עם ישראל בשכם:
בספר וכו'. ותרגם יונתן: ואצנעינון בספר אורייתא דה', רצה לומר, נתנה במקום שמונח בה התורה:

במקדש ה'. היא שכם, ולשעתו קראו מקדש, לפי שהיה שם הארון:

פסוק כז

כי היא שמעה. רצה לומר, במקום הזה נאמר, וכאלו שמעה היא:
אמרי ה'. כי כל הדברים האלה בנבואה נאמרו, ולא מלבו:

פסוק לא

אשר האריכו ימים. עד כלות עשרים ושמונה שנה מיום שעמד יהושע, כך כתוב בסדר עולם (סי' יב) ואשר ידעו וכו' רצה לומר, בימי הזקנים האלה עבדו את ה' אשר ידעו מעשה ה', כי בעיניהם ראו, ובזה היו מישרים את לבות ישראל לאביהם שבשמים:

פסוק לב

העלו בני ישראל. אף כי משה העלם ממצרים (סוטה יג ב) אבל לפי שמת במדבר ולא הספיק להביאם לשכם והביאום הם, לכך נקרא על שמם:
ויהיו לבני יוסף לנחלה. שדות החלקה ההיא היו לבני יוסף לנחלה, ולזה קברו שם את יוסף אביהם או יאמר שעצמות יוסף חשבו להם בני יוסף לנחלה טובה, כי מאד נהנו והוטב להם במה שנקבר באחוזתם:

פסוק לג

אשר נתן לו. בני ישראל נתנו אותה לו במתנה, עם שלא נתן נחלה לשבט הלוי: